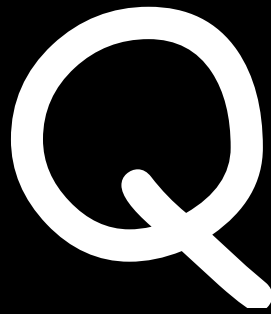

Ethiek

Notities

quickprinter
Koningstraat 13
2000 Antwerpen
www.quickprinter.be

Online samenvattingen kopen via

www.quickprintershop.be

Like us on Facebook!

www.facebook.com/quickprintershop

Ethiek

Titularis: Willem Lemmens
willem.lemmens@uantwerpen.be

- Praktische info & afspraken

Inhoud cursus

Deel 1. inleiding in de ethiek (hoofdstuk 1 tot 6)

Deel 2. recht en ethiek, thema's: (hoofdstuk 6 tot 10, + 2 appendices)

- Oorlog, terreur en mensenrechten
- Dierenrechten
- Belastingen en ethiek
- Menselijke waardigheid en levenseinde (euthanasie)
- Internet, privacy en morele verantwoordelijkheid (gastcollege, 11 december: Raphaël Cohen – Almagor)
- Vrije wil, morele verantwoordelijkheid, rechtspraak

Geen college op 23 oktober

Cursusmateriaal

- Syllabus → Acco
- Powerpoints (op blackboard *voor* het college (in principe ...))

In de loop van oktober: zelfstudeervragen en begrippenlijst

Examen:

Schriftelijk

3 open essayvragen (model: zelfstudeervragen op Blackboard)

Wie examenpaper schreef kan 1 vraag naar keuze laten vallen

Of beantwoordt alle 3 de vragen (je kiest zelf!)

Eindcijfer: kwotering op **3 onderdelen** (3 examenvragen of 2 vragen + examenpaper)

Evenwaardig gekwoteerd

Wie én 3 vragen beantwoordt én paper schrijft: beste 3 van de 4 onderdelen worden weerhouden voor kwotering

- Schriftelijk: 3 essayvragen (reflecteren, betoog schrijven over deel cursus) → Elke vraag op 10 punten.
- Zelfstudeervragen: zie BB = weerspiegeling van examenvragen

- Facultatief: Paper om 1 van de examenvragen te vervangen: persoonlijke reflectie over tweede deel cursus (bv: verschil mensenrechten en burgerrechten + hoe rol in nadenken over politieke vluchtelingen?). Inleveren uiterlijk 1 januari 2016 (papier + elektronisch). Indien toch liever drie vragen op examen en misschien minder goede paper: drie vragen beantwoorden en dan van de vier punten, de drie hoogste punten!
-

Deel 1. Ethiek

Hoofdstuk 1. Ethiek en moraliteit

§1. Ethiek: van moraal tot praktische rede 3

(i) Moraal - (ii) Moraliteit - (iii) Geweten, praktische rede, normativiteit - (iv) Emoties en praktische rede – (v) Normen & waarden (vi) Het goede leven

§2. Ethiek en moraalfilosofie ... 13

(i) Meta-ethiek – (ii) normatieve ethiek – (iii) Toegepaste ethiek

§1. Ethiek: van moraal tot praktische rede

Begrip ‘ethiek’ = object van onderzoek + filosofische discipline

Ethiek als onderdeel van de werkelijkheid.

Ethiek als synoniem van moraal / moraliteit (-> object)

Êthos = “gewone verblijfplaats van dieren”

(I) Moraal is systeem van normen en waarden van een gemeenschap / samenleving

- De functie is het ordenen van de samenleving.
- Weerspiegelt een opvatting van (moreel) **goed en kwaad**. Het heeft dus een specifieke wijze.
Bv hoe andere mensen wel en niet behandelen? Denk bv aan de 10 geboden (niet liegen, niet stelen, geen ontucht,...). Deze verwijzen naar houdingen/opvattingen die je in elke cultuur wel terugvindt, maar vaak op een onpersoonlijke manier. Als we ons houden aan het verbod van ontucht, doen we dit vaak onbewust.
- Moraal = onpersoonlijk, collectief
- Gemeenschap / ‘Polis’

Moraal verwijst naar het samenleven van mensen.

- Impliciet beleefd, vanzelfsprekend, weinig reflexief
- Bindend / sanctionerend: het is niet echt vrijblijvend in een normaal functionerende maatschappij.

(ii) Moraliteit

Bewuste identificatie met moraal (systeem van normen en waarden)

Psychologisch fenomeen: speciale gevoeligheid, overtuiging van 'goed' en 'kwaad'. Er speelt altijd een opvatting mee over goed en kwaad. Het zijn fundamentele begrippen om te begrijpen waar het in de moraal om gaat.

Bv: 'bevel is bevel': is het een plicht om dingen te doen? Wanneer is iets goed? Stel dat het toch niet goed was? waar baseren we ons op? De morele gevoeligheid voor goed en kwaad is heel belangrijk, ook voor ons te ID met moraal.

- Persoonlijk
  - o Het is niet collectief.
- Bewust(er) beleefd
- Eventueel afwijkend van oordeel gemeenschap

BV: *Antigone* of hoe moraal en moraliteit intrinsiek verbonden zijn, maar ook met elkaar kunnen conflictueren → Antigone is een belangrijke tragedie van Sofocles in onze cultuur. Het gaat over moreel dilemma: Antigone is dochter van Oedipus. Strijd om de stad Thebe, in handen van hun oom Creon. Antigone wil haar broer begraven, hoewel dit niet mag van Creon. Ze ondergaat dan de straf, nl zelf ter dood worden veroordeeld. De tragedie gaat over Antigone die langzaam naar het besluit toeleeft. Haar geweten zegt dat ze haar broer moet begraven: het is een soort heilige plicht van de goden.

Sophocles (497-406 voor Chr.)

- Antigone
- Creon
- Broers: Polynices en Eteocles
- Zus: Ismene
- Vader van Antigone = Oedipus

Betekenis van het stuk:

- De passie van Antigone voor een **onvoorwaardelijk goed**, een moreel *moeten*
- Afhankelijk van moraal van haar tijd: 'de doden begraven', 'absoluut respect voor bloedverwant' (bemerkt: rol van religie, 'de wil van de goden')
- Conflict met de wet (rechtsorde), uitgevaardigd door Creon

Moraal: collectief opgelegde wetten respecteren, maar ook wetten die toen bv naar de goeden verwezen. Er kan dan ene conflict ontstaan: wat moet je doen? Dan komt de moraliteit aan de orde.

Ethiek heeft **2 betekenissen**:

- De moraal als systeem van normen en waarden
- De moraliteit als innerlijke gesteldheid van het individu

(kan natuurlijk gedeeld zijn, bv Ismene stemt in)

Besluit: er bestaat mogelijk spanning tussen moraal (collectief, wetten,...) en moraliteit (hoe ga ik hier mee om, wat moet ik doen?).

Antigone is geen moraliserend stuk, het is een tragedie. Het antwoord is ook nooit gegeven: moest ze naar Creon of naar de Goden luisteren? Ook al geloven vele mensen vandaag niet meer, de gedachte dat je je broer moet begraven, lijkt toch nog steeds belangrijk. Zouden we vandaag ook nog zo ver gaan en tegen de wetten ingaan en hem begraven? Of zouden we zeggen dat het niets uitmaakt, omdat hij toch dood is?

(iii) Geweten, praktische rede, normativiteit

*Geweten als stem van de moraliteit

Als we nadenken over moraal en moraliteit, maken we gebruik van de reden, ons vermogen om rationeel te reflecteren. Hiervoor moeten we eerst kijken naar wat het geweten is.

Voorbeelden:

- Bootvluchtelingen: meesten zeggen dat het niet kan dat de mensen verdrinken, we moeten er iets aan doen, maar wat? Moeten we dan zomaar iedereen hier welkom heten, ook al gaat het ten koste van onze samenleving? Is het dan moreel te verantwoorden? Hoe ver moeten we er in gaan? Het is een typisch ethisch probleem, dat er vertaling krijgt in een politiek beleid.
- Euthanasie: er is een morele regel die zegt dat je niet mag doden. Dit is een pilaar in vele maatschappijen. Maar euthanasie is hulp aan iemand die stervende is en geen andere mogelijkheid meer heeft. het is een soort uitzondering op het verbod te doden. Maar wat als een arts de wet dan onzorgvuldig toepast? Dan heb je een moreel dilemma: de wet VS hoe passen we de wet toe (kan men toch nog het moreel verbod te doden overtreden).
- Dieren ritueel slachten zonder verdoving: hangt ook samen met veganisme: dieren mogen niet geslacht worden voor menselijke consumptie. Voor sommigen is het een moreel ideaal, voor anderen is het overdreven. Wat zijn de argumenten?
- Homo – huwelijk: moet iedereen dezelfde rechten krijgen? Wat is gelijkheid?
- Integriteit van de arts, advocaat, docent

Morele dilemma's: *que faire?*

*Praktische rede =

Capaciteit van rationele reflectie in functie van het handelen.

Waardoor laten we ons leiden bij het handelen? Heel belangrijke rol in het maatschappelijke en dagelijkse leven van individuen.

>< theoretische rede: rationele reflectie in functie van kennis (kennis die feiten registreert en probeert te verklaren).

Praktisch redeneren = door reflectie en argument tot normatieve conclusie komen

Moreel handelen: reflectie betreft ...

standaard van moreel goed en kwaad / zoeken naar **grondslag**

*Conclusie, oordeel van praktisch redeneren in de ethiek ... beantwoordt aan 3 principes

- Universaliteit

Geldt voor elke gelijkwaardige situatie. Oordeel kan echter heel particulier geval betreffen, of meer algemene situatie. Zegt dat de praktische reden tot besluiten moet komen die universeel geldig zijn (dus gelden voor alle gelijke situaties). Het kan zowel op een specifieke als een algemene omstandigheid betrekking hebben.

Bv: 'Bush had nooit Irak mogen binnenvallen, het was moreel slecht (kwaad) dit te doen'

Wat je er ook van denkt, moreel gesproken had hij dit niet mogen doen.

Bv: 'Oorlog in functie van zelfverdediging is moreel geoorloofd en in die zin soms een 'goed'

Geldt, ongeacht wat anderen er van vinden, als een moreel goed.

Als we een morele uitspraak doen, streven we ernaar dat ze universeel is. dit wil niet zeggen dat ze niet bediscussieerd kan worden.

- Onpartijdigheid

Moreel oordeel is zonder 'onderscheid van de persoon'

Kan 1 persoon betreffen, maar beoordeling mag niet arbitraire, toevallige band beoordelaar / beoordeelde in rekening brengen

- Overstijgt subjectief gevoel of voorkeur/afkeer

- Geldt voor elke persoon in gelijke situatie gelijkmatig: 'vrienden in nood moet je helpen'

- 'ik help je omdat je mijn vriend bent, niet omdat je Jan bent van wie ik nog een voordeel verwacht'

- Als ik zeg dat 'x doden' immoreel is in situatie z, dan moet ik dit ook zeggen voor 'y' in situatie z.

Je moet dus een zekere afstand nemen van je eigen gevoelens en elke situatie gelijk moet beoordelen.

- Normativiteit

Moreel oordeel heeft een *invloed op het handelen*; het wordt bovendien als *bindend* ervaren (cf. Antigone)

Als we een morele uitspraak doen, worden we ook tot handelen aangezet. Dit roept ook filosofische problemen op: bv zijn we wel vrij? We maken een onderscheid tussen vrij handelen en handelen onder dwang. In principe behandelen we elkaar als personen met vrije wil, in functie hiervan hebben we bepaalde verwachtingen.

Stem van het geweten = drijfveer, geeft impuls aan het handelen

Vrije wil als functie van de praktische rede: moreel handelen is altijd *keuze* die voortkomt uit *rationeel verantwoordbaar oordeel*

Zo'n bindend oordeel dat impuls geeft aan handelen = moreel motief

(probleem van vrije wil en morele verantwoordelijkheid, cf. Appendix 2, syllabus)

(iv) Emoties, morele ervaring en praktische rede

- Rol van emoties in moreel oordelen en handelen = groot & relevant !!! Eigen aan de morele ervaring
  - Handelen we niet vaak vanuit emoties? Kijk bv naar Antigone? Het gaat over passie, een onweerstaanbare drang om haar broer te begraven. Onze praktische reden ligt ingebed in een veel bredere morele ervaring (alles wat komt kijken bij de ervaring waarbij we geconfronteerd worden bij iets moreel). Dit kunnen emoties zijn. Emoties kunnen een belangrijke trigger zijn, we mogen ze niet uitsluiten. Volgens sommigen is zelfs een belangrijk deel van de moraal gelegen in de emoties, hoewel sommigen dit betwisten. Er is soms een wisselwerking tussen rede en gevoel. Emoties hebben dus zeker iets met moraal te maken.
  - (>< utilisme, zgn. 'wetenschappelijk' onderbouwde ethiek)
- ... maar: enkel *redelijk verantwoorde emoties* zijn moreel relevant
- **Morele ervaring** = geheel van attitudes, overtuigingen, gevoelens (emoties) die samenhangen met gevoeligheid voor goed en kwaad, voor de moraal als systeem van normen en waarden
- 2 basis emoties: empathie (mededogen) en zin voor rechtvaardigheid ('fairness') = biologische *oorsprong* van de moraal (?)
- Frans de Waal over de oorsprong van moraal in evolutionair perspectief (<https://www.youtube.com/watch?v=GcJxRqTs5nk>) → probeert ons te overtuigen dat moraal soort biologische oorsprong heeft.
- Mens = wezen van cultuur & rede

Vermogen om emoties te corrigeren, motieven af te wegen, gedrag te interpreteren
= flink wat complexer dan bij het dier

→ Rol van **praktische rede** is fundamenteel in de ethiek

(v) Morele normen en waarden

*Morele normen ... ordenen samenleven, overeenkomstig moraal en een objectieve standaard van goed en kwaad

Gedragregels, normen die ons gedrag vastleggen. De regels verwijzen altijd naar het standpunt van de praktische reden! Ze voldoen dus steeds aan de drie kenmerken (zie eerder).

- Verwant met rechtsregels
Maar ... onvoorwaardelijk bindend, gelden onafhankelijk van gezagsinstantie of conventie, verwijzen naar standaard van goed en kwaad
Soms ook verwant met sociale normen (bv etiquette, omgang tussen man en vrouw,...).
Toch zijn morele normen onderscheiden van rechtsregels en sociale regels (reden: zie na maar...).
- Algemeen *of* specifiek
  - o Algemeen: bv niet liegen
  - o Specifiek: bv legitiem geweld in verhouding tot beoogde doel, dokters moeten altijd hun patiënten informeren,...
- Verwijzen naar principes die soms conflicteren, maar kunnen afgewogen t.a.v. elkaar
- Leggen geheel van *plichten* en *rechten* vast
Wat *moet* je doen (t.a.v. de ander, de gemeenschap, jezelf)? Wat *mag je niet* doen (t.a.v. ...)? Wat *is geoorloofd* (t.a.v. ...)?
Bv/ Kant vond dat niemand zijn eigen leven mocht beëindigen → moreel principe tegen zelfdoding.
- Verwijzen naar *perfecte* of *imperfecte* plichten
Perfect: je kan perfect aflijnen wat de plicht inhoudt en wanneer je ze overtreedt.
Bv: 'Je moet andersman eigendom respecteren'
Imperfect: iets dat moet, maar waarvan de lijn niet zo gemakkelijk vast te leggen is.
Bv: 'vrienden in nood moet je helpen'
Naleving in eerste geval scherp te stellen / in tweede geval voor interpretatie vatbaar
- Welke sfeer van menselijk handelen valt onder morele normen, welke niet: verschilt van cultuur tot cultuur
Bv: seksuele normen (bv zelfbevrediging).
Bv: dierenrechten

*Morele waarden zijn doeleinden van het handelen die door samenleving als intrinsiek goed worden ervaren en essentieel aspect van het ‘goed samenleven’

- Bv: Vriendschap, solidariteit, autonomie, vrijheid, rechtvaardigheid, welzijn, geluk, menselijke waardigheid
- Voorbeelden van morele waarden (voor zover ze een goed op zich weerspiegelen, intrinsiek goed zijn)

intrinsiek of absoluut: ‘goed (waardevol) – omwille – van – zichzelf’ (dingen die we omwille van zichzelf willen)

- Morele waarden staan naast, maar niet los van andere waarden: esthetische waarden (bv mooi schilderij. Kan toch soms een morele betekenis krijgen, bv mensen die voor zieken zorgen. Dan zegt men soms ‘dat vind ik mooi’. Dan gebruikt men een esthetisch concept om iets moreel onder de aandacht te brengen.), functionele of instrumentele waarden, economische waarden (bv geld), enzovoort ...
Ze hebben niet hetzelfde bindend karakter t.a.v. ons persoonlijk handelen. Ze zijn wel vaak verweven met elkaar.
- Aristoteles: morele waarden zijn universeel, verwijzen naar Hoogste Goed dat doel – op - zich is van menselijk leven (*telos*)
Men kan ‘het hoogste goed’ niet zomaar definiëren. Onze indeling van goed en kwaad steunt vaak op de idee/achtergrond dat er een hoogste goed is.
- In dagdagelijkse morele ervaring: waarden conflicteren vaak
Bv.: zorg voor vluchtelingen, maar ook voor eigen familie / huis en haard: hoe te verzoenen?
- Van cultuur tot cultuur kunnen waarden variëren / verschillen
Bv: Polygamie in Islam, monogamie in Christendom & Jodendom
Bv: Vrouwenbesnijdenis
Bv: Doodstraf

Probleem van de universaliteit van de ethiek / Moraal: bestaat er een moraal die voor iedereen geldt? Je hebt twee polen: moreel relativisme en moreel universalisme/objectivisme.

R. Dworkin: voorstander van moraal liberalisme. Hij vond dat zijn taak geen betekenis zou hebben als hij niet zou geloven in de unity of virtue = de eenheid van het goede. Je kan maar nadenken over het goede en het kwade, als je streeft naar het goede(?)

**In deze cursus: formeel universalisme van morele grondwaarden
praktische rede streeft naar coherent, algemeen geldend concept van het goede
= virtueel ideaal**

(vi) Deugden en het goede leven

Heeft oog voor het feit dat de morele ervaring heel complex heeft en ook iets te maken heeft met emoties, karakter, de persoon die we willen zijn.

Moreel handelen is *niet* enkel zaak van regels volgen (plicht) en rechten respecteren of opeisen

Het is ook zaak van emoties, attitudes en dus van persoonlijke perfectionering of vorming van het karakter in functie van gedeelde visie op goed en kwaad

Vandaar: belang van deugden (Aristoteles, 4de eeuw v Christus)

Moed, mededogen, bescheidenheid, liefde, schrandereheid, wijsheid, ... = deugdethiek (cf. infra, hoofdstuk 5)

Wie deugden heeft, leeft goed samen: het goede leven als doel-op-zich

Deugd = soort gesteldheid van ons karakter.

§2. Ethiek en moraalfilosofie

Ethiek of moraalfilosofie =

De **filosofische discipline of wetenschap** die reflecteert *over* moraal en moraliteit

Ontstaan in de Griekse Oudheid (Aristoteles (384-322), *Ethica Nicomachea*). Hij was de eerste die het concept zo ijkte, maar voor hem hadden oa Plato en Socrates ook al aan ethiek gedaan.

Ethiek = de wetenschap van het 'hoogste goed', of 'wat goed is op zich' (*summum bonum, tagathon*)

- Essentieel voor menselijk geluk (*Eudaimonia*)
- Alleen te bereiken in samenleving (*Polis*)
- Rede (reflectie en oordeel) essentieel voor geluk

Ethiek / moraalfilosofie heeft een hele geschiedenis

Vandaag 3 deeldisciplines onderscheiden: meta-ethiek, normatieve ethiek en toegepaste ethiek

(i) Meta-ethiek

De meta – ethiek onderzoekt de moraal en moraliteit als specifieke sfeer van het menselijk denken en handelen op objectieve wijze ...

- Conceptueel
  - o Bv: wat is een norm? Wat is een waarde? Hoe verhouden ze zich t.o.v. elkaar?

- Empirisch / verklarend

*Conceptuele studie van de moraal / moraliteit:

- Moreel taalgebruik, betekenis van morele begrippen

Wat zijn 'normen', 'waarden'?

Conceptuele opheldering: bv. rechtsnorm versus morele norm, wat is verschil?

Wat is verschil tussen *statuut* van uitspraak 'Kinderen zijn onbezonnen wezens' en 'kinderen misbruiken is moreel verwerpelijk'?

**Empirisch, verklarend ...*

De studie van de moraal / moraliteit als een sociaal, psychologisch en historisch fenomeen

→ Morele psychologie 21ste eeuw (= de studie van de moraal als soort psychologisch fenomeen, als iets dat in onze geest zit).

- Is ethiek vrucht van **natuurlijke evolutie** of van **cultuur**?

- Is geweten een functie van ons brein? Of niet?

- Wat is de rol van **empathie** in de ontwikkeling van morele gevoeligheid / moraliteit?

- Welke rol spelen **emoties** in ontstaan van morele normen en waarden? Relatie met praktische rede?

- Wat zijn **morele intuïties**?

In deze cursus: ethiek is product van natuur en cultuur

Ethiek zonder cultuur is ondenkbaar: rol van de **taal, opvoeding, gewoonte** essentieel

(ii) Normatieve ethiek

Zal centraal staan in eerste deel van de cursus.

Meta-ethiek is *descriptief*

Maar ethiek kan ook *normatief* zijn of *prescriptief* (voorschrijven, bepalen wat goed is en wat moet)

Normatieve ethiek zoekt een antwoord op de vraag 'wat is moreel goed' en zoekt dus naar 'morele voorschriften'

En tracht te bepalen hoe het antwoord op deze vraag het handelen en oordelen van de mens zou moeten bepalen

- Wat is de grondslag van moreel goed en kwaad

o Niet inzoomen op kleine morele problemen.

- Welke zijn fundamentele normen en waarden van de moraal

Normatieve ethiek = ontstaan in oude Griekenland (door Aristoteles)

Socrates / Plato → Aristoteles, *Ethica Nicomachea*

Invloed op middeleeuwse ethiek: Thomas van Aquino (1225-1274)

Grote omslag in de Verlichting:

- Kant (1724 – 1804)
- Bentham (1784 – 1832) → Utilitarisme

(iii) Toegepaste ethiek

Sinds jaren '70 20ste eeuw: bloei van toegepaste ethiek ('applied ethics')

Bio - ethiek, zakenethiek, media – ethiek, militaire ethiek, 'science ethics', ... ethiek van de rechtspraak

Militaire ethiek: hoe rechtvaardige oorlog voeren, is eigenlijk al een heel oude discussie.

Science ethics: wat mag een wetenschapper doen?

Recent ontstaan. Ethische reflectie, toegepast op specifieke deeldomeinen van onze samenleving: zaken, media,...

- Teken van 'morele crisis'? (zie hoofdstuk 2)
- Differentiëring van levenssferen (Max Weber, socioloog):
  - o Weber: differentiëring van de levenssfeer: mensen behoren vaak tot een bepaalde groep en zijn niet meer verbonden met het geheel. Soms wordt je zelfs gedwongen niet te veel rekening te houden met de andere deelsferen. Soms zal men blind zijn voor de gevolgen van wat men produceert.
- Economie, wetenschap, religie, recht, politiek: elk hun eigen 'rationaliteit'
- tegelijk cybernetisch model: rationeel ideaal van perfecte controle en sturing van de maatschappij
  - o *Wetenschap – Techniek – Kapitalisme*
    - Alliantie tussen wetenschap, techniek en kapitaal
- Complexe technocratische maatschappij heeft nood aan ethische experts
  - o Bv: kinderen maken zonder nog zaadcellen nodig te hebben.
  - o Bv: klonen van mensen
  - o Men wil de wetenschap meestal niet tegenhouden, maar kunnen we niet zeggen dat we het liever niet willen?

Soms is toegepaste ethiek toch onvoldoende reflexief en té ideologisch gekleurd:

Bv.: hedendaagse bio-ethiek

Fundamentele normatieve ethiek kan hier helpen om kritische zin aan te scherpen

Bv.: discussie rond anonieme spermadonatie

- Wetsvoorstel: Kinderen gemaakt via anonieme spermadonatie. Deze kinderen mogen wettelijk gezien de donor niet kennen, hoewel ze dit soms wel willen weten. Daarom heeft men in sommige LSen deze anonimiteit opgeheven. Dokters vrezen dat ze minder donoren zouden hebben dan. In een clause van EVRM staat dat iedereen het recht heeft zijn bloedband en ouders te kennen.
- **Model 1:** *Afwegen van belangen van alle partijen, inclusief de kliniek die winstgevend moet blijven*
  - o De onderliggende grondregel is: welke maatregel veroorzaakt het meest geluk en zo weinig mogelijk pijn/lijden.
  - o Belanghebbende partijen: ouders (willen kind), artsen (willen zoveel mogelijk mensen helpen), kinderen (sommigen onder hen lijden en zijn niet gelukkig met de anonimiteit). Leven is altijd een groter geluk dan niet leven. De kinderen zeggen dat de waardigheid van hun persoon geschonden is. het is een fundamenteel recht de bloedband te kennen.
- **Model 2:** *Wat is waarde van bloedband? Hoe breng je respect op voor waardigheid van KID kinderen?*

Hoofdstuk 2: morele reflectie en moderne cultuur

–Hoe kan vandaag de normatieve ethiek bijdragen tot morele reflectie? Problemen, uitdagingen en kansen

–Voorstel van een coherentie-model van morele reflectie

§1: ethiek en cultuur van de moderniteit

(I) Moreel verval?

Jonathan Glover, *Humanity. The morel history of the Twentieth Century*, 2001

Glover: observatie dat aan begin 20^e eeuw, voor WO I, hadden de meeste burgers vonden dat er een objectieve moraal bestond en er een grondslag bestond in onze moraal. Nu lijken we deze zekerheid kwijt te zijn.

Morele crisis?

Moderne cultuur / moderniteit: vanaf 1750 tot 1970

Post-modernisme: vanaf jaren '70 / '80

Postmoderniteit: ontstaan beweging die zei dat alle grote idealen van de verlichting aan diggelen lagen. We zijn het geloof verloren. We leven in een mpp waar mensen heel verschillende opvattingen hebben over wat ze goed en slecht vinden. Er is geen gemeenschappelijk verhaal meer.

Wat heet 'morele vooruitgang'? dubieus concept

Toch: legitimeringscrisis van de ethiek vandaag:
geen rationele consensus over grondnorm van goed / kwaad
Net in een tijd waar moreel 'ongemak' soms zo groot is

Nood aan applied ethics: ZIE EERDER. We hebben nood aan ethische organisatie. Maar we beseffen tegelijk dat die er niet is. Men spreekt ook van een legitimeringscrisis: wanneer is iets gerechtvaardigd?

(II) Legitimeringscrisis: symptomen

- 1) Geen uniform en omvattend betekenisplader voor ethische dilemma's en problemen → waardenpluralisme
  - a. Er is geen gemeenschappelijke noemer meer. Het leidt snel tot relativisme.
- 2) Individualisme: romantisch ideaal van zelfexpressie (18^e eeuw).
  - a. Wat betekenis geeft aan een menselijk leven, is wat je er zelf van maakt. Wie ben je echt?
  - b. Voor de meesten onder ons is dit ideaal vanzelfsprekend: je bepaalt zelf wat je wil worden. wat jij belangrijk vindt, vindt een ander niet noodzakelijk belangrijk.
  - c. Taylor: zelfbeschikking = ideologie/moreel narcisme
    - i. Er schuilen ook bepaalde gevaren in: idealisme kan ontaarden in moreel narcisme, waarbij de mens de maat wordt van wat hij denkt dat belangrijk is. een aantal mpp factoren dragen hier toe bij → Bauman

We leven in een tijd van 'vloeibare waarden' (Zygmunt Bauman): model van consumentisme en 'self-fashioning' beheerst ook de moraal en morele deliberatie

"Waar voel je je goed bij?" / "Waarover voel je je slecht?"

Sentimentalisten als teken van onmacht

(bv. dierenrechten: "slachthuizen zijn de Holocaust van de 21ste eeuw")

Bauman: vloeibaar worden van de waarden in een tijd waar individualisme sterk primeert. Wat goed en kwaad is, wordt vloeibaar, je bepaalt zelf wat belangrijk is. het is waar je je goed bij voelt. Als een ander hier geen schade van heeft, dan is dat goed.
Bv dierenrechten: heel andere ideologie tussen holocaust en slachthuizen.

- 3) Triomf van wetenschap & techniek door instrumenteel rede → WTK-model (ZIE EERDER): differentiering van levenssferen (Weber)
  - a. Schept nood aan speciaal soort expertise/morele problemen van heel specifieke aard.
    - i. Bv.:
      1. Klonen van mensen, genetische 'verbetering' van de menselijke soort (transhumanisme): kan dit?
      2. Opwarming van de aarde: moreel probleem van 'rentmeesterschap': hoe verantwoordelijk zijn wij voor duurzame ontwikkeling, behoud ecodiversiteit?
      3. 'Ethisch bankieren'
- 4) Afwezigheid van morele autoriteit en traditie

Herman De Dijn: we leven in een huis zonder 'vaders'
Blinde macht versus gezag – moreel narcisme & conformisme

- a. In elke cultuur bestaat zoiets als gezag, iemand die met gezag iets kan zeggen.
  - i. Bv: ouders weten het beter als een kind
  - ii. Bv: bepaalde mensen binnen je discipline met bepaald gezag (bv oude confrater)

(III) Legitimeringscrisis: disjunctie feit/waarde

Voor de 18de eeuw:

moraal / goed en kwaad hebben objectieve grondslag in de Natuur (Aristoteles) / God (Thomas van Aquino)

God als schepper van de Natuur. Menselijke natuur heeft 'doel'.

Goed leven= objectieve bestemming van de mens

Vanaf de 18de eeuw: groeiende disjunctie feit / waarde

David Hume, A Treatise of Human Nature (1739-40):

Natuur = waarden-neutrale orde van causale verbanden. Geen natuurlijk 'doel'

Vandaar : disjunctie feit / waarde 'is' / 'ought'

'zijn' en 'behoren' vloeien niet vanzelf uit elkaar voort

Voor Hume is de disjunctie feit – waarde niet onoverkomelijk, voor zover hij vaststelt dat empathie en zin voor coöperatie (zijn voor 'fairness' of rechtvaardigheid) wel degelijk bestaan (cf. Frans de Waal: heeft zelfs een biologische oorsprong ...)

Wie zich daardoor laat aanspreken = neemt standpunt van moraal in / hecht ook feitelijk belang aan moraliteit

Maar er is geen goddelijke wet meer die de mens daartoe 'oproept' of 'verplicht'

Er is ook geen in de Natuur ingeschreven natuurwet meer die zegt: 'je behoort je te binden aan de moraal'

Hume: mensen identificeren zich wel degelijk met de moraal

Gelukkig maar. Het is zelfs een universele tendens in de menselijke natuur

Maar we hadden kunnen anders in elkaar zitten ...

Hume: optimisme over de menselijke natuur & tegelijk metafysisch scepticisme

Hedendaagse cultuur: eerder pessimisme & scepticisme

Hume

Soort filosofische discussie, die iets weerspiegelt van de bredere legitimeringscrisis die we vandaag terugvinden in onze samenleving.

Voor de 18^e eeuw hadden ze een soort zekerheid.

(IV) Moreel relativisme en objectivisme

De legitimeringscrisis van de hedendaagse ethiek confronteert ons met het probleem van het moreel relativisme. Ruwweg kan men moreel relativisme omschrijven als de positie dat moreel normen en waarden geen universele, objectieve grondslag hebben

Moreel relativisme ----- moreel objectivisme

Als moreel relativisme waar is: heeft normatieve ethiek dan nog zin?

Kun je dan nog rationeel reflecteren & delibereren over goed & kwaad, grondslag van morele normen & waarden?

Voorbeelden:

abortusdebat / rechtvaardige oorlog / eremoord & cliterodectomie / rechtvaardige belastingen / hoofddoek, ritueel slachten ...

Het moreel relativisme lijkt onvermijdelijk.

2 vormen van moreel relativisme:

Eerste orde moreel relativisme (twee vormen):

-moreel subjectivisme

-je zegt dat het afhangt van individu tot individu wat moreel goed en slecht is

-Cultuurrelativisme

-morele waarden en normen hangen af van cultuur en traditie

Dit is de opvatting die we spontaan in onze cultuur terugvinden.

Tweede orde moreel relativisme

= moreel scepticisme (Hume)

moderne metafysische theorie over de grondslag van de moraal / moraliteit

Metafysisch weet men niet wat de grondslag van de moraal is.

Thomas Hobbes, Leviathan: 'there is no Summum Bonum' / natuur = moreel neutraal (voor de zuiver theoretische rede)

= God afwezig / Natuur = blinde causale orde / Praktische rede = niet autonoom

'Ethical anti-foundationalism' (ethisch anti-funderingsdenken)

Maar je kunt positie verdedigen:

Tweede orde moreel relativisme (scepticisme) = waar

Eerste orde moreel relativisme = niet waar / onhoudbaar

Wat pretendeert eerste orde moreel relativisme?

- moreel subjectivisme:

moreel 'goed' en 'kwaad' hangen af van individuele smaak, louter gevoel.

Citaten syllabus: p. 21 / 22

In onze cultuur: spontaan subjectivisme (hangt samen met individualisme & moreel narcisme)

* Cultuurrelativisme: moraal / moraliteit is helemaal bepaald door traditie, gewoonte, groepsdenken

Citaat van Walter Terence Stace (1886 – 1967): syllabus p. 23

Christendom verloor vanaf de Moderne Tijd morele hegemonie: van cultuur tot cultuur heel verschillende normen & waarden, onverzoenbare opvattingen van moreel goed & kwaad

Moreel cultuurrelativisme stelt ...

P1. Het oordeel van mensen over wat moreel goed en kwaad is, verschilt van cultuur tot cultuur.

P2. Indien het oordeel van mensen over wat moreel goed en kwaad is, van cultuur tot cultuur verschilt, dan zijn goed en kwaad relatief aan de cultuur en dan zijn er geen objectieve morele principes (normen en waarden).

- *Conclusie*: oordelen over wat moreel goed en kwaad is, zijn relatief aan de cultuur en niet gebaseerd op objectieve morele principes (normen en waarden)

(Vaughan, *Doing Ethics*, p. 26)

(V) Contra moreel relativisme

Regulatieve idee van waarheid nodig: als je niet gelooft in de waarheid, moet je ook niet aan wetenschap doen.

Er zijn overal opvattingen over moreel goed en kwaad terug te vinden. Waar je cultuur hebt, heb je moraal.

Fundamentele noden: nood aan voedsel, bescherming als we kind zijn,...

Basisemoties: vreugde, pijn, verdriet, rouw, walg,...

Soms moeten we elkaar overtuigen van wat objectief gezien beter is.

4 bedenkingen tegen moreel relativisme (zowel subjectivisme als cultuurrelativisme)

1. Uit feit van 'clash' van morele oordelen van cultuur tot cultuur, of van individu tot individu volgt nog *niet* dat er geen consensus over morele waarheid kan gevonden.

= *logisch-epistemologisch argument*

Cg. Karl Popper over 'waarheid' in wetenschappelijk onderzoek

Regulatieve idee = zoeken naar convergentie van oordelen / geloof in mogelijkheid van 'waarheid'

2. Onderzoek vanuit de moraalwetenschap leert dat de menselijke natuur meer uniformiteit vertoont dan de relativist voorhoudt.

-Fundamentele noden en basisbehoeften

-Basis-emoities & attitudes zijn universeel

-Verlangen van mens naar veiligheid, geluk, erkenning

Voorbeelden:

-Verbod op doodslag

-Respect voor eigendom

-Sacraliteit van familieband

-Regels van 'fairness'

-Empathie met de lijdende, de zwakke = goed

-Gastvrijheid ...

-Seksuele taboes (incest-verbod, cf. Claude Lévi-Strauss)